

РИЗИКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ ТА ДЕЯКІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ

О.В. Цибко, Українська академія банківської справи

Сьогодні сучасні комерційні банки – це розвинуті фінансово-кредитні установи, які орієнтуються на міжнародні стандарти і передову практику діяльності провідних банківських установ світу. Вони продають своїм клієнтам тисячі різноманітних послуг: від відкриття ощадних рахунків, здійснення платежів до прибуткового розміщення вільних коштів, купівлі-продажу цінних паперів тощо.

Сучасний рівень розвитку суспільства вимагає від банківського сектора розширення спектра послуг та удосконалення нині діючих банківських послуг, що надаються своїм клієнтам. У багатьох розвинутих країнах світу за останні десять-двадцять років банківська справа вийшла на новий якісний рівень, який передбачає охоплення більшості населення банківськими послугами. Так у Франції, Німеччині, Великобританії майже все доросле населення має поточний рахунок або вклад у банківській установі або обслуговуються у декількох фінансово-кредитних установах.

З подальшим розвитком банківських послуг, їх різноманітності, однією з актуальних проблем є проблема детального вивчення ролі та місця цих послуг в загальній сукупності операцій комерційних банків, а також їх впливу на показники доходності і ліквідності банку.

В ринковій економіці банківська справа відіграє надзвичайно важливу роль у суспільному житті. Банки своєю діяльністю активно обслуговують і впливають на всі економічні та соціальні процеси, глибоко проникають практично у всі сфери економіки.

Основна суть банківської діяльності полягає в управлінні грошовими потоками та їх перерозподілі між суб'єктами ринку.

У той час, коли банк надає позику, залучає депозити та бере зобов'язання щодо кредитування в майбутньому, він передбачає, які грошові потоки виникнуть у підсумку та як це вплине на його фінансовий стан.

У процесі управління керівництво банку приймає рішення:

1. Яку кількість коштів вкласти у різні активи, дбає про розміри та структуру активів банку, тобто про напрямки інвестування.
2. Де і на яких умовах можна залучити необхідні кошти, тобто щодо джерел інвестування.
3. Щодо сплати дивідендів та збільшення статутного капіталу банку.

Водночас, приймаючи рішення про розміщення коштів, розглядають кілька альтернативних грошових потоків.

Керівництву банку доводиться оцінювати стан і динаміку економічної системи, управляти, приймати рішення у фінансово-економічній сфері в умовах невизначеності, конфліктності, дії дестабілізуючих чинників і зумовленого ними ризику. Невизначеність, якою обтяжена економічна система, характеризується тим, що вона залежить від багатьох чинників, від дій контрагентів, котрі неможливо передбачити у всій повноті і з необхідною

точністю. Є зрушення у суспільних потребах і споживчому попиті, виникають нові знання і технології, відбуваються зміни кон'юнктури ринку, коригування траєкторії руху економіки за політичною та соціальною необхідністю тощо.

Практика останніх часів підтвердила, зокрема, те, що мотивування діяльності дедалі більше ускладнюється, зростає роль свободи вибору, оцінювання й особистої відповідальності.

Практично неможливо точно передбачити події, які мають відбутися, проблема управління грошовими потоками комерційного банку зводиться в основному до вибору оптимального співвідношення активів із різними термінами погашення та зобов'язань із різними термінами сплати.

Перспектива прибуткового вкладення коштів постійно пов'язана з ризиком.

Об'єктивно наявні невизначеність, конфліктність, брак інформації на момент оцінювання, прийняття управлінських рішень, неоднозначність прогнозів, зміни як у довколишньому середовищі, так і в самій системі, еволюційні трансформаційні процеси, брак часу на наукове обґрунтування оцінки значень економічних і фінансових показників та підтримки прийняття відповідних рішень породжують ризик, яким обтяжені всі банківські установи, тому що банківська діяльність відрізняється більш високими ризиками в порівнянні з іншими видами бізнесу.

Основною метою багатьох проектів є формування кращої структури активів та пасивів. І, відповідно, не уникнути певного ризику.

Ризиковою діяльністю у бізнесі та банківській сфері, зокрема, є дії суб'єкта господарювання за непрозорих, невизначених обставин. Уникнути економічного ризику неможливо, адже він залежить від об'єктивних, притаманних економіці конфліктних ситуацій, відсутності необхідного інформаційного забезпечення, що спричиняє недостатню обґрунтованість прогнозних рішень керівництва банку у виборі клієнтів із метою надання кредитів, придбання і реалізації цінних паперів, маркетингових послуг, рівня інфляції, вибору ринку капіталів, недооцінки можливостей конкурентів тощо. Ризик є вартісним виразом ймовірної події, яка може призвести до збитків, тобто відхилення фактичних показників від передбачуваних. Отримання прогнозного прибутку можливе лише тоді, коли ризик врахований на стадії прийняття рішень щодо виконання певної програми та заздалегідь передбачені заходи для підстрахування ризиків.

Теоретично проблема ризику почала розроблятися у рамках класичних ідей Мілля і Сеніора. Вони визначали в структурі прибутку підприємця відсоток ризику як частку на вкладений капітал, заробітну плату капіталіста і плату за ризик як відшкодування можливих збитків, що пов'язані з підприємницькою діяльністю.

Подальшого розвитку теорія ризиків набула у неокласиків. Альфред Маршалл розклав прибуток, подібно до класиків, на заробітну плату управлінцям, відсоток на капітал та плату за ризик. У його розумінні ризик – підприємницька заслуга, він не розглядається лише як ймовірність втрат.

На відміну від неокласиків, Джон Мейнард Кейнс стверджував, що ризиком є частина вартості, пов'язана з можливими витратами, викликаними непередбаченими змінами ринкових цін, надмірною спрацьованістю обладнання або ризиком внаслідок катастроф. Особливістю теорії Кейнса є те, що він виділяє саме фінансові ризики.

З подальшим розвитком суспільства це поняття набуло рис економічного та правового характеру, врешті-решт конкретизувавшись у ризик банківської операції. Це подія, яка може відбутися, а може й не відбутися. Результати такої події можуть бути як негативними (школа, збитки), так і позитивними (прибуток, дохід).

Ризики в банківській діяльності пов'язані зі специфікою банківських операцій, здійснюваних в умовах ринкових відносин, та означають ймовірність отримання доходів, менших від очікуваних, зниження вартості активів. Таку характеристику банківського ризику подано в пункті 1.1 розділу 2 Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні.

Однак в українському законодавстві відсутнє законодавчо закріплене поняття “ризик” і його офіційне тлумачення.

В економічних та правових реаліях України ступінь банківського ризику характеризується не лише високим рівнем його загрози, а й наявністю об'єктивних та суб'єктивних умов, за яких відповідна поведінка окремих суб'єктів підприємницької діяльності та їх взаємодія сприяють накопиченню і поширенню ризиків, збільшують їх ймовірність.

Отже, банківський ризик, насамперед, пов'язаний із певними втратами майнового чи іншого характеру, неотриманням відповідної вигоди від конкретної банківської операції. Але ризиком можна (і треба) управляти, використовуючи різні засоби, які дають змогу певною мірою прогнозувати ризикові події та вживати заходи щодо їх зменшення.

Так, загальні питання аналізу та управління банківськими ризиками закріплено у статті 44 Закону України “Про банки і банківську діяльність” та в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженій постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368.

Узагальнені принципи управління ризиками розроблені визаною в світі аудиторською фірмою “Куперс енд Лайбренд”. Загальна їх кількість 89, але ті, що безпосередньо стосуються управління ризиками, це принципи № 13 та 14.

Принцип № 13 декларує значення функції ризик-менеджменту в організації, а саме: “В організації повинна існувати незалежна функція ризик-менеджменту з чітко визначеними обов'язками. Роль функції ризик-менеджменту в комерційній організації полягає в тому, щоб застосувати затверджену стратегію по ризиках таким чином, щоб фінансові ризики, що піддаються кількісній оцінці, знаходилися в межах затверджених лімітів, цілком усвідомлювалися, оцінювалися до проведення операції, відслідковувалися на постійній основі і цілком та своєчасно знаходили своє відображення в системі управлінської інформації”.

Наступний принцип визначає, що в комерційній організації повинна бути особа, яка відповідає за функцію ризик-менеджменту. Вона повинна щоденно вимірювати, контролювати та оцінювати ризики по організації в цілому.

Ймовірними суб'єктами ризик-менеджменту є:

1. Правління банку. Це контрольний орган, який затверджує базові принципи, фундаментальні засади системи управління ризиками і безпосередньо приймає рішення щодо найбільших за наслідками ризикованих операцій.
2. Відділ, або Департамент, оцінки ризиків. Займається безпосередньо визначенням, формалізацією, моделюванням та вимірюванням ризику, з огляду на те, що кількість ризиків та їх сфери досить різноманітні, відбувається підвищення ролі, збільшення цієї структури та кількості ризик-менеджерів. Дуже важливим є те, що працівники, відповідальні за оцінку ризику, наділяються повноваженнями на заборону проведення операції та підпорядковуються вищому керівництву банку.
3. Комітет з управління активами та пасивами, основними функціями якого є:
 - визначення загальних сценаріїв розвитку макроекономічної ситуації;
 - затвердження основних методик розрахунку числових оцінок ризиків;
 - встановлення актуальних лімітів та обмежень на конкретні операції;
 - визначення конкретних стратегій ризик-менеджменту.
4. Внутрішній аудит, який виконує функцію аналізу та контролю по застосованих інструментах щодо зменшення, уникнення або передачі ризиків.
5. Юридична служба, або Департамент, який займається оцінкою юридичного ризику проведення операції.
6. Служба безпеки, яка визначає правоздатність клієнта, його попередню історію обслуговування, порядність та законність його діяльності.
7. Незалежні оцінювачі. Будь-яке майно чи майнові права, що надаються у заставу банку, повинні пройти процедуру їх оцінки, що здійснюється незалежними експертами. Таким чином, ризики щодо ліквідності та вартості застави частково або повністю передаються цим суб'єктам.

Деякі автори пишуть навіть про ризиковий менеджмент, під яким розуміють вияв ризиків, аналіз їх потенційної небезпеки та контроль.

Саме контроль полягає в подоланні ризику шляхом відмови, наприклад, від будь-якої банківської угоди або навіть області інтересів, скорочення ризиків тим чи іншим способом, перенесення їх на інших учасників угоди за допомогою різних засобів. Нарешті, самі банки можуть і повинні свідомо брати на себе певні ризики.

Сучасна фінансова наука розробила систему управління ризиком, яка складається з таких елементів:

- ідентифікація;
- аналіз;

- планування;
- супроводження;
- контроль.

Сам тип ризику послідовно розглядається в аспекті кожного із зазначених елементів. Але, ідентифікуючи та аналізуючи всі наявні ризики, у банку доцільно водночас продовжувати управління вже встановленими з них.

Слід також враховувати, що стратегія обмеження впливу одного типу ризику може викликати загрозу ризику іншого характеру протягом життєвого циклу банківського продукту.

Під процесом ідентифікації розуміють пошук та виявлення ризику до того, як він справить негативний вплив на банк.

Аналіз дає змогу перетворювати інформацію про рівень ризику в управлінську, на підставі якої приймають конкретні рішення та визначають пріоритетні напрями.

Завдяки плануванню управлінська інформація стає конкретними планами дій, спрямованих на пом'якшення впливу ризику.

Основним показником рівня менеджменту банківської установи є розвинутість і якість системи планування. Планування – це інструмент управління, який охоплює всі аспекти банківської діяльності. Але, щоб скористатися ним, керівництво мусить визнати, що планування необхідне для життєздатності банку. Для багатьох керівників ціною усвідомлення цього факту стали невикористані можливості, недоотримані доходи, фінансові втрати.

Плануванням є встановлення цілей і визначення шляхів їх досягнення. Довгострокове планування передбачає складання стратегічного плану розвитку кожного суб'єкта господарювання.

У сучасній міжнародній практиці стратегічне планування охоплює період у 3-5 років. За допомогою короткострокового планування втілюється політика банку і розв'язуються тактичні питання: тактичне планування (2-3 роки) і оперативне (1 рік) планування.

Система планування у банку в умовах українського ринку фактично охоплює два види короткострокового планування: тактичне та оперативне.

В процесі супроводження банк досліджує показники рівня ризику в кожний конкретний момент.

За допомогою контролю з'ясовують відхилення від наміченого плану та у разі потреби коригують курс.

Процес комунікації триває безперервно протягом виконання п'яти попередніх елементів та забезпечує зворотний зв'язок в управлінні ризиком.

Основна мета управління ризиком – це досягнення оптимального співвідношення між потенційною вигодою від реалізації проекту та можливими негативними наслідками ризику, тобто в рамках банківських операцій знайти оптимальне співвідношення між прибутком, ліквідністю та ризиком.

Під стратегією управління розуміють напрям і спосіб використання коштів для досягнення поставленої мети. Цьому відповідає ряд правил і обмежень для прийняття рішень.

Будь-яке фінансове рішення враховує три важливих фактори: гроші, час і ризик. Дж. Сінкі виділяє три види рішень, котрі необхідно приймати фінансовому менеджеру:

- про інвестування – скільки інвестувати і в які саме активи;
- про фінансування, тобто як залучити необхідні для інвестування кошти;
- про дивіденди, тобто відношення дивідендів на акції до доходу на акції.

Кожна фінансова установа вирішує для себе дилему “ризик-дохід”. Основний принцип теорії фінансів: “Ціна більшого прибутку – більший ризик”. Пошук оптимального їх співвідношення є найважливішим завданням керівництва кожного банку.

Планування має дати відповідь на питання, як управлінські рішення керівництва і зміни в навколишньому середовищі впливають на характер співвідношення “ризик-дохід”.

Ризиком постійно обтяжені передбачення, прогнози, тому що майбутнє стосовно економічних процесів неможливо передбачити вичерпно в усіх деталях. Наприклад, підвищення відсоткових ставок у США у 1990-1994 рр. викликало кризу заборгованості в окремих країнах Латинської Америки, а несподіване зростання курсу долара США у 1996-1997 рр. прискорило фінансову кризу в Південно-Східній Азії. Спільним для цих двох подій було те, що країни, котрі розвиваються, були не в змозі передбачити несподівані зміни у фінансово-економічній політиці США, а також суттєво вплинути на обмінний курс долара.

У ході вирішення постійної дилеми “ризик-дохід” банки обирають одну з альтернативних стратегій: перша дає змогу отримати максимальний прибуток, хоча при цьому існує загроза збитків – тобто діяльність супроводжується підвищеним ризиком, друга навпаки полягає в тому, щоб до мінімуму знизити ризики і стабілізувати прибутки.

Стратегія отримання максимального прибутку передбачає свідоме прийняття ризику і реалізується шляхом застосування незбалансованих підходів до управління активами і зобов’язаннями, наприклад, таких як: управління гелом, дюрацією, додержання відкритої валютної позиції, формування агресивного портфеля цінних паперів. Основне завдання управління за цього підходу – запобігання ситуації, за якої допустимий ризик переростає у катастрофічний, загрожуючи банку банкрутством.

Стратегію мінімізації ризику обирають тоді, коли рівень прибутковості задовольняє керівництво і акціонерів, а основною метою є стабілізація фінансових результатів. У цьому разі мета досягається за допомогою таких прийомів управління активами і пасивами, як приведення у відповідність строків та обсягів активів і зобов’язань, чутливих до змін відсоткової ставки (фіксація спреду), імунізація балансу, формування збалансованого портфеля цінних паперів, проведення операцій хеджування і страхування ризиків.

До інструментарію управління ризиками належать різні способи реалізації резервної політики (коригування зведених та окремих показників, утворення прихованих та відкритих резервів), ревізії (внутрішні та зовнішні).

До основних інструментів управління ризиком можна віднести:

а) *страхування* (попереднє резервування ресурсів, призначених для компенсації негативного впливу ризиків). Головним є те, що застосування цього інструменту є проявом неможливості управління ризиком і не включає дій зі зниження рівня цього ризику, який здебільшого є систематичним, незалежним від банку.

До такого перекидання ризиків банки звертаються тоді, коли є можливість віднести деякі ризики на рахунок клієнта або звернутись до послуг страхових компаній.

Метод перекидання або страхування кредитних ризиків вперше був застосований у 1911 році у США. Мета страхування кредитних ризиків – зменшення розміру втрат, які можуть виникнути у процесі кредитування. Страхування кредитних ризиків можна розглядати у двох площинах: страхування від власне ризику неповернення кредиту або страхування відповідальності перед банком за непогашення кредиту і несплати відсотків за користування ним (не набуло широкого застосування у вітчизняній практиці) та страхування застави, якщо застава має насамперед речовий характер (досить активно використовується комерційними банками, особливо при здійсненні лізингових операцій та наданні іпотечних кредитів).

Інколи в зарубіжній практиці здійснюють страхування життя та здоров'я позичальника, причому договір страхування укладається на користь банківської установи;

б) *резервування* (самострахування). Особливістю даного методу є обов'язкове попереднє визначення рівня та розмірів створюваного фонду залежно від конкретних умов. Найчастіше воно є об'єктом державного контролю;

в) *хеджування* – форма страхування, що полягає в укладанні “балансуючої” угоди. Визначальною є витратність методу поряд із прибутковістю реалізації компенсуючої угоди проти базисної;

г) *розподіл між учасниками*. Метод, який застосовується найбільше і полягає у відшуканні джерел повернення коштів у контрагента (застава, порука, гарантія), які повністю або частково компенсують ризик банку;

г) *диверсифікація* – розміщення фінансових ресурсів у більш ніж один вид активів, що слабо корелюють один з одним. Таким чином збільшується кількість об'єктів ризик-менеджменту, але зменшується величина втрат від одного активу;

д) *уникнення ризику*, включаючи відмову від здійснення операції.

Також варто зазначити, що метод ухилення від кредитного ризику може використовуватись як на рівні ризиків, що зумовлені проблемами позичальників (відмова у видачі кредиту), так і на рівні ризиків, що зумовлені технічно-організаційними проблемами банку (відмова від комп'ютерних технологій, які викликають сумнів; відмова у

працевлаштуванні особам, професійні якості котрих викликають сумнів тощо).

Метод ухилення від кредитного ризику досить активно використовується як вітчизняними, так і зарубіжними комерційними банками. Однак застосування цього методу можливе лише у тому разі, якщо банк має повну інформацію про ризик. Насамперед, ідеться про те, що необхідно знати як кількісні, так і якісні параметри ризику.

Але неправильна оцінка ризику і, відповідно, ухилення від нього можуть спричинити втрату потенційних клієнтів, що призведе до втрати можливих прибутків;

е) *прийняття ризику*, тобто відмова від застосування будь-яких інструментів при проведенні операцій.

Доцільність використання методу має дисперсійний характер. Банк у повному обсязі бере на себе ризик, причому зовсім не намагається захиститися від нього.

Якщо втрати від прийняття ризику можуть бути покриті банком за рахунок власних коштів, то цей ризик можна виправдати. Проте може виникнути ситуація, коли поглинання ризику не буде виправданим, тоді виникає проблема банкрутства банківської установи.

Проблему поглинання ризиків досить активно розглядають західні науковці. Безумовно, банківські установи не підприємці і не гравці, тому що працюють не тільки з власними, а й із запозиченими і залученими коштами, а тому йти на будь-який ризик не можуть.

А тому банк не повинен надто ризикувати коштами вкладників, фінансуючи спекулятивні (хоча і дуже прибуткові) проекти, крім того, за цим стежать банківські контролюючі органи і з цією метою здійснюють періодичні перевірки і ревізії.

Для управління ризиками по цінних паперах, що вкладені в нерухоме майно, використовуються різні форми теоретичного та технічного аналізів. Сучасна теорія портфеля цінних паперів передбачає певні процедури кількісної оцінки, контролю і диверсифікації ризиків. До нових методів відносять страхування портфеля акцій від ринкових ризиків. Для цього використовуються опціонні, ф'ючерсні угоди, індексування акцій, завдяки чому можна попередити втрати майна в певних ситуаціях, зберігши одночасно потенціал прибутків.

Скороченню ризиків у секторі цінних паперів сприяє також аналіз численних рейтингів компаній і курсів цінних паперів.

На сьогоднішній день для багатьох українських банків основною метою є виживання. Наповнення стратегії залежить від конкретних проблем, спричинених недостатньою капіталізацією, незадовільною якістю кредитного портфеля (прийняттям надмірного кредитного ризику), марнотратною поведінкою.

В умовах зростаючої конкуренції банки повинні швидко реагувати на потреби клієнтів і залучати нових потенційних клієнтів.

Таким чином, крім депозитних, кредитних, розрахункових та інших поширених банківських операцій, комерційним банкам доцільно використовувати і нетрадиційні послуги, що дасть змогу розширення клієнтури, збільшити обсяг прибутку та диверсифікувати ризики. Нетрадиційні банківські послуги широко використовуються у розвинутих країнах світу. В Україні такі послуги надають лише деякі комерційні банки і в дуже незначних обсягах. До таких послуг належать: факторингові, лізингові та трастові.

Факторингові операції поширені в усіх розвинутих країнах світу. Факторинг – це “придбання права вимоги на виконання зобов’язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги із взяттям на себе виконання таких вимог і приймання платежів”.

Суть факторингу з точки зору комерційного банку полягає в отриманні у клієнта права на стягнення боргів. Банк частково оплачує своїм клієнтам вимоги щодо їх боржників, як правило, від 50 до 90 % боргу до настання строку їх сплати боржником. Інша частина боргу за вирахуванням відсотків повертається клієнту на день отримання коштів від дебітора. Банк оцінює кредитоспроможність наявних і можливих боржників клієнта і заздалегідь встановлює граничний розмір авансу. В результаті клієнт комерційного банку отримує можливість скоріше повернути борги, здійснити платежі, за що він сплачує банку певний відсоток.

Але факторингова діяльність не повинна пов’язуватись зі стягненням простроченої заборгованості або сумнівних чи безнадійних кредитів.

Головна функція факторингу в сучасних умовах полягає у зменшенні неплатежів, прискоренні товарообігу й створенні стабільної системи фінансового забезпечення виробничої сфери. Застосування факторингу дає змогу перетворити дебіторську заборгованість у наявні кошти, які можуть бути одразу ж використані на виробничі цілі, що позитивно вплине на розвиток економіки.

Здійснення факторингу для комерційних банків дає можливість розширити сферу їх діяльності, залучити нових клієнтів, збільшити і диверсифікувати джерела доходів. До того ж поліпшуються умови кредитування клієнта за рахунок збільшення обороту і поліпшення фінансової звітності клієнта. Основним недоліком факторингу для комерційного банку є висока ризикованість цієї операції. З метою мінімізації ризику комерційні банки лімітують кредитну заборгованість постачальників, страхують окремі угоди тощо.

Але досвід здійснення факторингу в розвинутих країнах доводить його ефективність і можливість подальшого розвитку, тому що факторинг хоч і ризикований, але високоприбутковий вид діяльності.

Також одним із перспективних є розвиток трастових послуг комерційних банків. Під трастовими розуміють такі послуги, що засновані на довірчих правовідносинах, коли одна особа – довіритель – передає майно у розпорядження іншій особі – довірчого власника для управління в інтересах третьої особи – бенефіціара. Бенефіціаром може бути і сам довіритель майна.

Таким чином, трастові послуги – це вид діяльності комерційних банків із управління майном, що передається банком за домовленістю з клієнтом або за рішенням суду. У результаті цього між сторонами угоди складаються взаємовідносини, коли одна сторона передає, а інша бере на себе відповідальність за управління майном. Трастові послуги також охоплюють операції з цінними паперами, валютні операції, укладання договорів, сплату рахунків та податків, збереження активів, отримання доходів, тимчасове управління підприємством у разі його ліквідації чи реорганізації тощо.

У міжнародній практиці широко використовується розпорядження майном на користь пенсійних фондів, страхових компаній, благодійних та інших фондів.

За надання трастових послуг банк стягує плату залежно від виду трастових послуг і вартості майна.

В Україні, на відміну від розвинутих країн світу, трастові послуги лише починають розвиватися.

Комерційні банки зацікавлені у наданні трастових послуг, тому що з їх допомогою вони мають можливість залучити нових клієнтів, диверсифікувати операції та джерела прибутку.

Також важливим моментом є те, що трастові послуги дають змогу комерційним банкам залучати додаткові кошти, які можуть бути використані ними і давати прибуток. Ці послуги характеризуються відносно невеликими втратами й ризикованістю.

Наступним перспективним напрямом у наданні нетрадиційних банківських послуг є розвиток лізингу, оскільки більшість підприємств стикається з проблемою оновлення основних фондів. Для України лізинг – це поки що досить нове поняття, а тому відсутній необхідний досвід у цій сфері. В таких країнах, як США, Канада, Італія, Іспанія, Швеція за допомогою лізингу здійснюється близько 30 % усієї інвестиційної діяльності. Лізингові операції почали широко використовувати комерційні банки Росії. В Україні обсяг лізингових інвестицій не перевищує 10-12 % загальної потреби в них.

Лізинг сприяє прискореній модернізації виробництва, оновленню обладнання і технологій. Лізинг вигідний для новостворених підприємств і підприємств, які не мають високоліквідних активів.

Банківським установам використання лізингових операцій дає змогу збільшити прибуток, розширити коло клієнтів, диверсифікувати ризики тощо. Крім того, ризик при здійсненні лізингу менший порівняно із простим кредитуванням, оскільки до отримання остаточного платежу банк є власником наданого у лізинг обладнання і у разі порушення угоди має право на реалізацію обладнання для погашення своїх збитків.

Іпотечний кредит широко використовується в тих країнах, де його забезпеченням є земля. Іпотекою є застава землі або іншого нерухомого майна, при якому земля чи майно залишається у заставодавця або третьої особи.

Цілковим новим банківським продуктом є надання послуг через мережу Інтернет. В Інтернеті функції традиційного банку виконує віртуальний офіс.

За допомогою віртуального банку клієнт може отримати всю потрібну інформацію, оформити необхідні документи, відкрити рахунки, тобто працювати і вести свою діяльність у режимі реального банку. Такий банк дає змогу розширити коло потенційних відвідувачів, стежити за поведінкою клієнтів у мережі, удосконалювати якість і швидкість надання послуг, залучати до роботи меншу кількість працівників.

Так, наприкінці 2000 року у Стокгольмі почав працювати перший іпотечний інтернет-банк, усі операції якого здійснюються через мережу Інтернет. Він надає банківські послуги у Бельгії, Німеччині, Австрії, Фінляндії та планує відмовитися від розгалуженої мережі відділень, що сприятиме зменшенню ставок кредитування і витрат. Інтернет-послуги дають змогу банку посісти провідні позиції та вистояти у гострій конкурентній боротьбі як із вітчизняними, так із іноземними банками.

Передова міжнародна практика банківської діяльності оперує зараз стандартним набором вимог до ризикового капіталу. Так активи банківського балансу поділяються за ступенем ризику.

А саме, вимоги до банків і короткотермінові вимоги до уряду вважаються за такі, в яких відсутній кредитний ризик, у той час як кредитам представникам підприємницької сфери та приватним особам властивий звичайний банківський ризик. Кредити по кожній із категорій проходять оцінку за шкалою від нуля до одиниці (100 %). А зважена величина активів повинна мати мінімальне забезпечення капіталом у 8 %. Також банку, що кредитує лише підприємницьку сферу, необхідно мати капітал у розмірі 8 % сукупних активів, у той час як від банку з вимогами виключно до центрального банку чи уряду не вимагається ніякого забезпечення капіталом, тому що цей вид активів має нульову величину оціненого ризику.

Такі умови є мінімальними, а в окремих країнах застосовуються і більш жорсткі вимоги. Наприклад, у США вимога про мінімальний розмір капіталу стосується всіх видів активів (відношення капіталу до позичкових засобів), щоб врахувати всі види ризику. В США також здійснюється політика надання нових повноважень та привілеїв лише тим банкам, рівень капіталу яких перевищує встановлені мінімуми.

З метою недопущення кризових ситуацій у банківському секторі в США існують два типи регулювання. По-перше, у законодавчому плані обмежуються операції, що мають великий ризик для банків та знижують їх ліквідність (наприклад, встановлюється гранична межа кредиту, який надається одному позичальнику). По-друге, з метою недопущення вилучення з банку вкладниками своїх вкладів та заощаджень протягом короткого часу та виникнення паніки на грошовому ринку у 1934 році була запроваджена загальнонаціональна система страхування банківських депозитів.

Отже, традиційний принцип американського банківського законодавства – обмеження концентрації капіталу, підтримка конкурентних взаємовідносин на фінансовому ринку за рахунок встановлення територіальних обмежень на відкриття банками відділень (як в межах одного штату, так і між штатами), контролю з боку Федеральної резервної системи за створенням холдингових

компаній, регулювання різними органами нагляду процесів злиття банківських установ тощо.

Саме ці особливості банківського законодавства сприяли збереженню зовнішньої децентралізації та роздрібності банківської системи у США. На відміну від країн Західної Європи, де створювались великі банки із розгалуженою філійною системою, в США існує велика кількість маленьких банків. Так, із 15,5 тисяч банків у США на початку 1997 року 7 тисяч банків не мали відділень.

На діяльність банків мають вплив також рішення інших органів влади: Міністерства юстиції (з питань злиття банків), Комісії по біржах та цінних паперах (емісія акцій, право працювати на біржах), Федеральної торговельної комісії (обслуговування споживачів) тощо.

Також існують і неурядові органи контролю за діяльністю окремих груп кредитних установ (наприклад, Американська асоціація банків, Асоціація незалежних банків та ін.). Усі вони розробляють стандарти обслуговування клієнтів, вирішують технічні питання проведення операцій, підтримують стосунки між Конгресом та пресою.

Банки у США повинні надавати щоквартальні повні звіти про свої операції, включаючи баланси, дані про прибутки та збитки до зазначених федеральних контролюючих установ. Крім того, ці органи здійснюють обов'язкові зовнішні перевірки кожного банку не менше ніж 1 раз у 1-2 роки.

У західноєвропейських країнах система контролю за діяльністю банків має більш чітку та централізовану структуру.

Так, у Німеччині практичний контроль за операційною діяльністю банків веде спеціальний орган – Федеральне відомство по контролю над банками. Основні принципи контролю визначені спеціальним декретом цієї установи, погоджені з центральним банком.

Саме це відомство надає дозволи на відкриття нових банків, встановлює обов'язкові вимоги для банківських установ, здійснює нагляд за виконанням банківського законодавства. Воно має можливість вимагати від банків надання будь-якої інформації, проводити ревізії, втручатись в операційну діяльність та давати накази щодо негайного припинення операцій. Банки зобов'язані інформувати відомство про всі зміни щодо їх юридичного статусу, подавати місячні та річні баланси.

За узгодженістю з центральним банком Федеральне відомство, яке контролює банки, встановлює ряд обов'язкових нормативів. Відповідно до правил – це:

- сума ризикових активів банку не повинна перевищувати суму акціонерного капіталу більш ніж у 18 разів;
- наприкінці кожного операційного дня позиція в іноземній валюті не повинна перевищувати акціонерний капітал банку більш ніж на 30 %;
- про великі кредити одному позичальнику (на суму, що перевищує 15 % капіталу банку) банки повинні негайно інформувати центральний банк, а загальна сума великих кредитів не повинна перевищувати капітал банку більше ніж у 8 разів.

Всі вказані принципи мають чисто рекомендаційний характер і вони не обов'язкові для виконання. У той же час, якщо відомство вважає наявність у банку низької ліквідності та відсутність достатнього капіталу наслідком не виконання зазначених принципів, воно може застосувати такі санкції до банку, як, наприклад, припинення проведення операцій або тимчасове закриття.

З початку 80-х років західнонімецькі банки і ощадні каси використовують і так звані баланси еластичності процентних ставок, за допомогою яких простежується динаміка процентних ризиків. Ідея методу полягає у співставленні твердих процентних ставок активної та пасивної частин балансу і в розрахунку на базі розходжень між ними відповідних коливань процентних ставок.

У Франції нагляд за банками здійснюють ряд комітетів, які очолює керуючий Банком Франції. Так, Комітет з регулювання банків встановлює операційні стандарти для всіх кредитних установ щодо достатності капіталу, кредитної політики, ліквідності, платоспроможності, оперативної діяльності та звітності.

Отже, залежно від типу банку, його організаційної структури, кількості відділень, розміру балансу тощо, найнижчий розмір акціонерного капіталу може становити від 15 до 30 млн. франків. Сума кредитів та інших вимог банку до одного клієнта не повинна перевищувати 40 % акціонерного капіталу, а загальна сума індивідуальних ризиків не може бути більша ніж восьмикратна величина капіталу.

Самі банки повинні постійно підтримувати коефіцієнт ліквідності, забезпечувати стовідсоткове покриття усіх активів та пасивів строком до 1 місяця. Крім того, довгострокові кредити та капітальні вкладення банку повинні бути покриті акціонерним капіталом і резервами не менше ніж на 60 %.

У Швейцарії законодавством визначені вимоги до мінімального капіталу, нормативи ліквідності, можливості кредитування одного клієнта тощо.

До важливих форм контролю за діяльністю банківських установ належать також постійні перевірки та ревізії, аналіз фінансових звітів.

Суворі система контролю за діяльністю банків існує у Бельгії, де перевірка банківської діяльності здійснюється перманентно спеціально визначеними інспекторами, які закріплені за кожним банком.

У Швейцарії та Німеччині планові ревізії банків, як правило, не здійснюються, але у законодавчому плані передбачено подання фінансових звітів, погоджених незалежними аудиторськими фірмами.

У Канаді створено державний орган банківського контролю. Там щорічно проводяться загальні ревізії банків.

Ефективний нагляд за банківськими інститутами є ключовим елементом сильного економічного середовища, в якому банківська система відіграє основну роль щодо здійснення платежів і перерозподілу накопичень. Мета наглядових органів – це впевненість у тому, що банки функціонують

ефективно та безпечно, що вони мають достатній капітал та резерви для недопущення ризиків, що виникають у їх бізнесі.

Важлива роль у аналізі ефективності діяльності банку належить аудиту.

Внутрішній аудит – це оцінка, контроль, аналіз основних напрямлень діяльності банку самим банком, доцільності проведення тих чи інших банківських операцій та послуг, їх прибутковості тощо.

Зовнішній аудит проводиться Центральним банком, іншими комерційними банками, аудиторськими фірмами та іншими організаціями.

Дуже важливим елементом для діяльності банку є не тільки внутрішній аналіз його діяльності, але й порівняння результатів роботи з іншими банками. Тому важливий рейтинг банків як основа для вивчення їх діяльності.

Рейтинг банків – це система оцінки їх діяльності, яка ґрунтується на фінансових показниках роботи і даних балансу банку. Рейтинг банку в цілому – це визначення вільної оцінки за всіма напрямками, що аналізуються.

В сучасній міжнародній практиці використовуються різні методики визначення банківських рейтингів. Звичайно, оцінку надійності банків або банківський рейтинг проводять центральні банки або державні органи нагляду за роботою банків.

Так, в США рейтинг надійності всіх американських банків проводить Федеральна резервна система, яка виконує функції центрального банку країни. У Німеччині цю роботу виконує Міністерство фінансів, використовуючи нерейтингові методики.

Рейтингова оцінка може бути проведена спеціальним рейтинговим агентством на підставі угоди з банком. Банківський рейтинг свідчить про фінансовий стан кредитного інституту, його місце серед інших банків.

Сучасний банківський менеджмент свої рішення постійно зв'язує з показниками ефективності (своїми і конкурентів), котрі і визначають мету або напрямок управлінських впливів. Задаючи кожному підрозділові банку (поряд з об'ємними) конкретні показники ефективності, вони прагнуть, щоб усі служби працювали як одна команда на загальний результат.

Список літератури

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність”.
2. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1996. – С. 16.
3. Кейнс Дж. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей: реферат-дайджест. – К.: АУБ, 1999. – С. 311-112.
4. Ляхова О.О. Суб'єкти ринку лізингових послуг в Україні // Фінанси України. – 2000. – № 11. – С. 64.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3-х т. – М.: Прогресс, 1993. – С. 399.
6. Налина А.В., Кошечев А.А. Работа современного коммерческого банка: Учебно-методическое пособие. – К.: МОУП, 1997. – С. 33.
7. Овдій Ю. Планування – актуальне завдання банків України // Вісник НБУ. – 2000. – № 7. – С. 10-12.
8. Примостка Л. Управління активами і пасивами комерційного банку // Вісник НБУ. – 2001. – № 2. – С. 39-43.
9. Романенко Л.Ф. Особливості використання комерційними банками нетрадиційних банківських продуктів // Фінанси України. – 2001. – № 11. – С. 115-118.

10. Синки Дж. мл. Управление финансами в коммерческих банках: Перевод с английского. – М.: Catallaxy, 1994. – С. 64.
11. Соколов В.В. Новый импульс развитию предпринимательства // Экономика и жизнь. – 1996. – № 19.
12. Сплетунов Ю., Канаматов К. Страхование банковских рисков // Финансовый бизнес. – 1999. – № 3. – С. 27-34.
13. Томас Д. Симпсон. Основные вопросы регулирования деятельности коммерческих банков // Деньги и кредит. – 1994. – № 3. – С. 24.
14. <http://www.factoring.ru/for-banks.html>.